

MIȘCAREA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN SĂLAJ ÎNTRE ANII 1905—1906 (II)

În debutul studiului precedent despre evoluția mișcării naționale române sălăjene pe segmentul de timp cuprins între Memorandum și declararea activismului politic la Sibiu în ianuarie 1905¹, afirmam că analiza deceniului respectiv, cu rol important în acțiunea de conștientizare politică a locuitorilor autohtoni majoritari în zona dată va fi continuată cu partea care va dezbate aspecte legate de cunoașterea unor resorturi interne ale vieții social-economico-culturale locale, a demersurilor clubului electoral românesc și interpretarea corectă a participării la campania electorală succesivă din anii 1905—1906, în baza unui material documentar bogat și inedit, studiat și redat astfel circuitului științific.

Realitatea comitatensă din Sălaj se afla contaminată și periclitată totodată, la granița anilor 1904—1905, de instabilitatea politică vădită și manifestată acut la nivel central ca și de mersul ascendent al mișcării de emancipare națională și socială românească. Scopul propus acum cu orice preț, și mijloace diferite consta în a contracara și neutraliza eforturile de natură diversă ale națiunii oprite și care desigur că includeau un grad sporit de „periculozitate” pentru caracterul și interesele statului național unitar, tocmai prin expresia mult mai politică a paletelor de acțiuni concrete desfășurate. Dezvoltarea stării economice a elementului românesc în zonă, fapt care atrăgea după sine anumite perspective susceptibile a fi extinse în ansamblul devenirii curentului politico-național, solicita nuanțarea exprimării în vederea unei fundamentări depline a fenomenului politic, act relevat ulterior de cursul schimbat datorită atitudinii activiste adoptate.

Datele statistice ale celei dintîi monografii în limba maternă despre Țara Silvaniei constituie un suport veridic pentru ilustrarea situației economice și sociale a românimii din mediul rural și urban în preajma declanșării alegerilor parlamentare. Se relevă astfel că dintr-un total de 207000 locuitori, românii erau într-un număr de circa 133572, 17% reprezentînd proprietarii de pămînt, dintre care se detașează Gh. Pop de Băsești cu cele peste 3000 de iugăre, iar 8% cetățenii cu drept de vot. Preponderența numerică este atestată îndeosebi la sate unde din cele 241 comune înregistrate, peste jumătate, adică 65% sînt românești, în raport cu cele cîteva aglomerări mai mari, de tip urban în care, exceptînd Șimleul, cu peste 1000 de români și 50 de familii de intelectuali la o populație de circa 6000 de locuitori, Zalău prezenta o cifră infimă în comparație cu totalul de 7000 consemnați statistici². Prin urmare deci, puterea și capacitatea de mobilizare politică a românimii sălăjene se subsuma acestui cumul de evidențe remarcate pe teren social-economic și care, coroborate cu atitudinea și practica oficială față de naționalități, explică într-un fel eșecul politic înregistrat ulterior în alegerile din anii 1905 și 1906.

Toamna și iarna anilor 1904—1905 au însumat și pe plan local un număr sporit de manifestări față de abandonarea tacticii și strategiei pasiviste și acceptarea participării la campania electorală decretată pentru luna ianuarie 1905. Hotărîrea cu privire la generalizarea unei noi direcții de acțiune și defini-

¹ S. Mindruț, în *Acta MP*, 9, 1985, p. 419—420.

² D. Stoica, I. P. Lazar, *Schița monografică a Sălajului*, Șimleu, 1908, p. 93, 201, 296, 322, 323.

tivarea unui program politic în stadiul dat necesita, în litera regulamentului intern de partid, de exprimarea și aprobarea Conferinței naționale. Momentul propice stabilit mărturisise posibilități de organizare a adunărilor electorale în cadrul cărora se puteau cristaliza și finisa anumite puncte de vedere și orientări comune ori divergente vizavi de atitudinea de adoptat în confruntarea deschisă dintre partizanii celor două teorii politice. Acestui context expus i se rialiază circularele emise de Gh. Pop de Băsești, președintele P. N. Român pentru convocarea conferinței electorale, 'care includeau solicitarea ca să se treacă urgent la stabilirea candidaților pentru alegeri și să se desemneze delegații pentru întrunirea menționată. Procedura de prealabilă tatonare era deosebit de oportună ca astfel să se poată sonda conjunctura politică generală și locală și să se evite eventualitatea măsurii represive a oficialității față de naționalitatea cu un partid interzis prin lege în 1894. Este cert faptul că frământarea resimțită acum în toate nivelele românimii din Transilvania se repercutează și în partea sălăjeană. Distincte apar cu acest prilej personalitatea și exemplul oferit de Gh. Pop de Băsești, un factor angajat și mobilizator în misiunea de potențare a energiei politice circumscrise nu numai la zona Silvaniei. Nu cunoaștem date în legătură cu modul în care se desfășurase acțiunea ce prefăcuse Conferința națională în comitat, 'dar considerăm că au avut loc totuși în funcție de împrejurări și specificul local. Nu știm dacă întrunirile au încorporat titulatura de „conferințe” sau „consfătuiri confidentiale” a alegătorilor cu probabilă amplexare restrinsă ca 'să se evite ingerința și interdicția autorității. Considerăm totuși că Sălajul nu prezenta la timpul respectiv un tărîm deosebit pentru confruntarea dintre reprezentanții activiști și pasiviști, că nu puteau să existe poziții predominant exacerbate ori minoritare, că existența și acțiunea tutelară a președintelui P. N. Român contribuia în mod sigur la nivelarea unor minime asperități chiar dacă organizarea mișcării respective văzută în ansamblu, adică la nivel de posibil club comitatens, nu se putea nicicum compara cu exemplul oferit de alte zone românești, mai puternice sub aspect social-economic. Se putea totuși constata existența unui curent opoziționist autohton în congregația comitatensă și care se manifesta în tratarea unor probleme diverse prin tocmai mandatul și atitudinea unui grup de români, aleși sau viriliști³. Unicul organ de presă, sugestiv intitulat „Gazeta de Duminecă” avea o poziție fermă, de incriminare în articole critice succesive a participării minime românești, lipsa de interes și de mobilizare a elementului laic și didactic față de campania electorală 'pentru „sfatul comitatului”, între ianuarie și martie 1905⁴.

Prezența sălăjeană la Conferința electorală a P. N. Român de la Sibiu din 10 ianuarie 1905 este certificată, în baza unui proces-verbal existent⁵, prin delegații A. Cosma și Dr. G. Pop pentru cercurile Șimleu și Zalău, fără a omite desigur aportul președintelui Gh. Pop de Băsești în desfășurarea lucrărilor menționate. Primii doi sînt aleși în componerea Comisiei de 40, A. Cosma îndeplinind calitatea de președinte iar Gh. Pop de Băsești făcînd parte în final din Comitetul executiv electoral format din 16 membri. În conformitate cu cele șapte puncte ale apelului către alegătorii români din 11 ianuarie au fost stabiliți candidații pentru zona de nord-vest a Transilvaniei: Dr. T. Mihali în cercul electoral Ileana Mare, Dr. I. Cherecheș (Iclodul Mare), Dr. V. Lucaciu (Tîrgu Lăpușului), Dr. A. Doboși (Medieșu Aurit) și Gh. Pop de Băsești în cercul electoral Cehu-Silvaniei. Programul și hotărîrile adoptate la Sibiu au fost pe moment și în debut minim răspindite și cunoscute în Sălaj. Campania de lămurire și popularizare efectuată printre alte organe de presă și de „Gazeta de Duminecă”, fără să fi dobîndit încă statutul legal de organ politic, dura în timp și astfel exista o motivație reală pentru acțiunea de constientizare politică „grăbită” a marii majorități a populației și îndeosebi a românilor cu drept de vot în vederea pregătirii pentru alegeri. Analizată chestiunea dintr-un alt unghi de ve-

³ L. Maior, *Miscarea națională românească din Transilvania. 1900—1914*, Cluj-Napoca, 1986, p. 63; viriliștii români pe 1905, în *Szilágyosomlyó*, XXII nr. 52, 29 dec. 1904, p. 3; *Idem*, XXIII, nr. 1, 5 ian. 1905, p. 2—3; *Gazeta de Duminecă*, II, nr. 15, 23 apr. 1905, p. 6; menționați în număr de 26.

⁴ *Idem*, II, nr. 1, 2, 8, 10. (prescurtat *Gaz. Dum.*)

⁵ N. Josan, în *Apulum*, 13, 1975, p. 468—477.

dere, este evident faptul că decizia acceptată la Sibiu, opțiunea românească pentru activism parlamentar a pus în gardă oficialitatea care trece la utilizarea unei întregi palete de mijloace ca să stînjenească și diminueze victoria candidaților nemaghiari.

Se poate afirma așadar cu îndreptățit temei că momentul 1905 ce pecetluiește întronarea politicii active pentru ansamblul mișcării naționale românești strage după sine aderarea în întregime a sălăjenilor și a factorilor social-economici și culturali în campania electorală. Activitatea de educare și redeşptare politică necesară care avea drept scop să conducă la crearea unității de acțiune se efectuează prin intermediul adunărilor populare inițiate de Gh. Pop de Băsești⁶. Desigur că acum, intrarea reprezentanților P.N.R. în lupta parlamentară presupunea strădanii de organizare a cluburilor electorale comitatense la nivel central ca și a celor cercuale și subcercuale întru realizarea unei punți de apropiere între alegători și candidați. „Gazeta de Duminecă” înserează apelul lansat de A. Cosma în 15 ianuarie 1905 pentru convocarea la Șimleu a unei adunări care să discute hotărârile conferinței naționale și să stabilească atitudinea de adoptat în alegeri. Un anunț similar se referă la consfătuirea proiectată la Tășnad, cu un conținut identic și la care, ca și în cazul Șimleului, participă avocați, preoți, proprietari și învățători români⁷. Tot acum se publică materialele Comisiei centrale electorale comitatense în legătură cu situația din cele cinci circumscripții electorale, satele și comunele arondate, președinții secțiilor de votare și candidații propuși. Schița rezumativă a mișcării electorale se prezintă astfel: 1) Zalău: doi candidați, liberal și independist; Șimleu: unic candidat kossuthist; Diosid: doi candidați, liberal și independist; Tășnad: doi candidați, liberal și independist; Cehu-Silvaniei: br. Elemér Bornemissza, proprietar, reprezentînd partidul liberal; Gyula Józsa preot, candidat independist și Gh. Pop de Băsești, unicul reprezentant nemaghiar, fost deputat în trei rînduri: 1872, 1875, 1878, eșuat în 1881⁸. Un alt reprezentant român în comitat desemnat drept opo-nent în cercul Șimleului fusese pentru scurtă vreme Augustin Mărcuș, funcționar la banca „Silvania” din localitate⁹. Rezultatele alegerilor publicate de către presa oficială consemnaseră triumful reprezentanților partidului kossuthist în patru cercuri electorale și balotajul în Cehu-Silvaniei, fapt care a condus la stabilirea altei date pentru alegeri suplimentare: 16 februarie¹⁰. Despre situația extraordinară ivită în ultima circumscripție menționată există o adevărată „literatură de specialitate”¹¹. În afară de materialul edit cunoscut, sursele documentar-

⁶ Șt. Pascu, *Românii de la granița de nord-vest, Cluj*, f.a., p. 31; *Gaz. Dum.*, II, nr. 2, 22/4 ian. 1905, p. 7.

⁷ *Ibidem*, p. 4, 7.

⁸ *Szilágy*, XXIII, nr. 2, 12 ian. 1905, p. 2; *Idem*. XXIII, nr. 3, 19 ian. 1905, p. 2—3; *Szilágyosomlyó*, XXIII, nr. 3, 19 ian. 1905, p. 1—2, 3.

⁹ *Gaz. Dum.*, II, nr. 2, 22/9 ian. 1905, p. 6.

¹⁰ *Szilágy*, XXIII, nr. 4, 26 ian. 1905, p. 2; *Szilágyosomlyó*, XXIII, nr. 4, 26 ian. 1905, p. 3; *Gaz. Dum.*, II, nr. 3, 29/16 ian. 1905, p. 7: se încriminează manevra autorității care prin impunerea unui al treilea candidat a încercat să micșoreze absolută majoritate românească și să conducă astfel la o alegere suplimentară; posibile înțelegeri de culise, evidente din raportul oficial înaintat de comitele supremi președintelui consiliului de miniștri, Zalău, 27 ianuarie, 1905, în *Lupta românilor din Tara Silvaniei pentru drepturi politice și făurirea statului național unitar român (1905—1918)*, Cluj-Napoca, 1985, p. 39—40.

¹¹ I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 126—135; I. Ardeleanu Senior, *Oamenii din Sălaj*, Zalău, 1938, p. 145; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 31—32; mai recent V. Dărăban, D. E. Goron, în *Acta MP*, 5, 1981, p. 715—716; I. Oșianu, în *Acta MP*, 11, 1987, p. 621—622; *Gaz. Dum.*, II, nr. 2—6, ian.—febr. 1905; vezi opinia oficială în *Szilágyosomlyó*, XXIII, nr. 8, 23 febr. 1905, p. 2; ecoul în presa română transilveană și slovacă: *Libertatea*, IV, nr. 6, 4 febr./22 ian. 1905, p. 1; *Idem*, IV, nr. 8, 5/18 febr. 1905, p. 3; *Národne Noviny*, 45, nr. 29, 9 martie 1905, p. 2—3; *Idem*, 45, nr. 34, 21 martie 1905, p. 2—3; BCU mss, srtar 406/2, f. 70; Fr. Hossu Longin către Amos Frâncu, 25 februarie 1905; *Idem* mss. srtar 241/1, f. 51:V.

arhivistice conțin mărturii prețioase în acest sens (vezi ANEXA). „Gazeta de Duminecă” amintise în numere succesive despre alegerea în cercul respectiv și sublinia în articolele semnate de I. P. Lazăr compasiunea și regretul față de ne-reușita înregistrată¹¹. Dată fiind bogăția faptică a temei în chestiune nu tindem să reluăm amănuntele știute și semnificative pentru ingerința autorității, șantajul, corupția, intimidarea (arestările preventive, deținerile temporare, deplasările sub pază militară), șicanele de tot felul și de scală administrativă variată în spațiu și timp. Ceea ce însă atât presa românească cât și setul de corespondență cu subiect despre alegerea în cauză demonstrează la unison este adevărată majoritatea populației române din Sălaj la bătălia electorală purtată de candidatul Gh. Pop de Băsești, crezul în victoria unitară a reprezentanților P. N. Român și legitimitatea condamnării autorilor manipulațiilor de tristă faimă electorală. „Cuvîntul către alegătorii români din cercul Cehu-Silvaniei” rostit de Gh. Pop de Băsești în 17 februarie în cadrul căruia specifica prezența deputaților T. Mihali și I. Rusu-Sirianu la fața locului și faptul că aceștia vor lua atitudine în parlament, procesul verbal al alegerii înaintat președintelui consiliului administrativ comitatens de avocatul G. Pop din Zalău în 23 februarie, campania de stringere a protestelor locale inițiată de A. Cosma în 24 februarie și vizînd pozițiile reale despre abuzurile săvîrșite, petiția și trimiterea în instanță avansate de A. Băliban și alți aderenți români Curiei de la Budapesta împotriva mandatului nelegal dobîndit de E. Bornemissza ca și împotriva br. Zs. Diószeghy, raportul către forul judiciar suprem, redactat de V. Lucaciu și semnat de Gh. Pop de Băsești în 17 mai 1905 se constituie în momente ale acțiunii protestatare hotărîte în a statua necesitatea respectării prevederilor legii electorale în vigoare, a dezvălui metodele arbitrare utilizate de autorități la nivel local și a afirma decizia naționalității române din comitatul Sălaj de neacceptare a ilegalităților comise¹². Este evident faptul că în raport cu desfășurarea campaniei electorale în ansamblul Transilvaniei, eșecul suferit în Țara Silvaniei trebuie legat în primul rînd de comportarea factorilor oficiali fără să se negligeze totuși gradul necomplex al pregătirii politice a alegătorilor români, existența unui anumit germen de oportunism exploatat de reprezentanții partidului kossuthist și că o fracțiune a intelectualității, compusă din funcționarii publici și bancari avea o independență de acțiune limitată, fiind în permanență la dispoziția autorității comitatense¹³.

Alegerile din ianuarie 1905 au avut loc așadar pe fondul dublei crize de sistem în ansamblu datorată relației încordate dintre Austria și Ungaria, precum și de funcționare în interior cauzată de disputa dintre aripa liberală și coaliția opoziționistă. Ideea necesarei schimbări guvernamentale solicitate tot mai deschis în plan general determină sprijinirea coaliției și impunerea victoriei acesteia cu 254 de mandate în detrimentul partidului Tisza care dobîndește numai 159 de voturi. Succesul relativ se datorase în bună măsură tocmai exploatării iluziei maselor populare, care în speranța procesului de liberalizare politică trecuseră făcîș de partea opoziției regimului „liberal”. Criza internă acută semnalată în preajma alegerilor și declanșată de coaliție împotriva cabinetului Tisza și a Vienei în probleme considerate nerezolvate și totodată stringente preluării puterii: chestiunea băncii naționale, a teritoriului vama independent și a înstituirii limbii maghiare în comanda armatei comune, conexe seriei de tratative tergiversate între Suveran și mandatarii coaliției majoritare politice obligă deputații reuniți în Clubul dietal să își exprime atitudinea.

Nagy către Gh. Pop de Băsești, 4 febr. 1905; Idem, *coresp. Gh. Pop de Băsești*, vol. III, f. 6—9; Gh. Pop de Băsești către V. Nagy, 3 febr. 1905 și Gy. Kaiszler, 5 febr. 1905.

¹² *Gaz. Dum.*, II, nr. 11, 26 martie 1905, p. 6; Idem, II, nr. 13, 9 apr. 1905, p. 6; opinia oficială în *Szilágy*, XXIII, nr. 12, 23 martie 1905, p. 3; *Szilágyosomlyó*, XXIII, nr. 13, 30 martie 1905, p. 2; BCU *mss. sertas* 241/1, f. 71, 72, 74—76; BCU *coresp. Gh. Pop de Băsești*, vol. I, f. 149—150; A. Cosma către Gh. Pop de Băsești, Șimleu 24 febr. 1905; *Lupta românilor*, *op. cit.*, p. 42—45.

¹³ BCU *mss.* 4120, f. 232—233; Gh. Pop de Băsești către A. Mureșianu, 28 martie 1905; f. 156—157; A. Mureșianu către Fr. Hossu Longin, 2 apr. 1905.

Drept ripostă la seria de declarații „fariseice” inaugurate în parlament de către deputatul Gábor Ugron în 15 aprilie 1905 cu privire la rolul „decent” jucat de autoritățile administrative în timpul alegerilor, la abolirea presiunii în favoarea predominării mijloacelor pașnice și „prevăzătoare”, aleșii români devin purtătorii de cuvânt ai ecoului protestelor naționalității frustrate în campania electorală recent încheiată. T. Mihali dezbate în ședința din 5 mai mecanismul de funcționare a sistemului electoral, abuzurile, atrocitățile și silniciile dovedite de alegerile trecute, Șt. C. Pop continuă în 8 mai cu analiza legii electorale nedrepte aplicate și a censului discriminatoriu stabilit, cu rezultate funeste, I. Suciu tratează despre delimitarea arbitrară din punct de vedere politic și etnografic a cercurilor electorale în lumina rezultatelor alegerilor discutate.¹⁴

În plan general însă, guvernul Tisza nu reușește în perioada descrisă să reinstaureze calmul parlamentar și să reducă la tăcere coaliția care persista în obținerea revendicărilor propuse. Împăratul intervine în acest moment pentru a lichida instabilitatea guvernamentală și prorogă Dieta la 21 iunie 1905, prin desemnarea unui cabinet interimar condus de către un militar de carieră. Atitudinea de totală neîncredere a reprezentanților nemaghiari întruniți în Clubul dietal față de măsura nou luată este cuprinsă în teza păstrării nestirbite a unei atitudini neutre și de expectativă politică, pentru care fapt se indică a nu se participa în nici un fel la conflictul dintre austrieci și unguri la nivel global și la cel dintre liberali și coaliția opoziționistă în comitate. Amplificarea conflictului se datorează tocmai boicotului comitatens săvârșit de coaliție și aminărilor succesive ale Curții în direcția numirii unui guvern stabil la Budapesta.

Efervescenta politică a elementului românesc din Sălaj se manifestă acum cu prilejul alegerilor de funcționari locali, cu care ocazie frunțași precum G. Pop, A. Cosma, Gh. Pop de Băsești înfierează rezultatul campaniei din februarie 1905. Un „veto” hotărât este rostit în planul congregației comitatense față de acțiunea de „rezistență pasivă” inițiată la indemnul Budapestei, — motivul fiind același —, refuzându-se astfel participarea în comisia locală de 48 membri care să susțină exprimarea boicotului oficial¹⁵. Continuă totodată seria de adunări populare în toamna anului 1905 ca urmare a deciziei Clubului dietal ca să se trimită deputați în toate zonele populate în majoritate de români în scopul unei depline mobilizări preelectorale. Dr. T. Mihali este desemnat pentru partea de nord-vest transilvană, însumând comitatele Sălaj, Maramureș și Sătmăr.

Efortul economic românesc local este întărit în vara anului 1905 prin înființarea institutului de credit și economii „Codreana” în Băsești, care reunea în conducerea sa pe frunțași mișcării naționale, alături de diriguitorilor existenți în direcția „Silvaniei” din Șimleu și „Selăgianeii” din Jibou, și servea astfel interesele populației rurale cu facilități oferite pentru cumpărarea ori salvarea minimumului de proprietate amenințat de fisc sau ingerința străină, contribuindu-se așadar la întărirea păturii mici și mijlocii necesare în dezvoltarea suportului economico-politic a campaniei electorale viitoare.¹⁶

Demersul cultural este validat acum prin paleta manifestărilor diverse tematic ale despărțimintului „Astrei”, care număra 3 membri fondatori, 6 aleși pe viață, 37 ordinari (avocați, preoți, funcționari administrativi și bancari, proprietari funciari, învățători), și 8 ajutători pentru ca la adunarea generală ținută în Bucium cu data de 6 august 1905, numărul să crească cu 21 membri noi, conduși de un comitet format din A. Barbolovici, G. Trif, C. Meseșan, V. Delcu, G. Flonta, A. Vicaș, Gh. Pop de Băsești și A. Cosma, reprezentând filiala locală la serbările de la Sibiu prilejuite de inaugurarea Muzeului istoric și etnografic¹⁷.

¹⁴ *Képviseelőházi Napló*, I, Budapesta, 1905, p. 165, 191, 246.

¹⁵ *Gaz. Dum.*, II, nr. 17, 7 mai 1905, p. 4—5; *Idem*, II, nr. 26, 27, iulie—august 1905, p. 2—3, 4; *Idem*, II, nr. 42, 29 oct. 1905, p. 3.

¹⁶ *Gaz. Dum.*, III, nr. 2, 21 ian. 1906, p. 4; *Szilágyosomlyó*, XXIII, nr. 18, 4 mai 1905, p. 2; D. Stoica, I. P. Lazar, *op. cit.*, p. 172; V. Achim, în *Acta MP*, IX, 1985, p. 406—409; Lupta românilor, *op. cit.*, p. 21—25.

¹⁷ *Gaz. Dum.*, II, nr. 29, 30 iulie 1905, p. 4—5; *Idem*, II, nr. 32, 20 aug. 1905, p. 5, 6; *Idem*, III, nr. 11, 25 martie 1906, p. 7; V. Russu, *Din activitatea „Astra în Țara Sălajului*, în *Astra*, Sibiu, 1987, p. 196.

În situația înnăsprii măsurilor de deznăționalizare la adresa ființării școlii confesionale și comunale în limba maternă, asistăm la activizarea rolului și meninării îndeplinite de către „Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni” și a „Reuniunii Femeilor Române Sălăjene”, care în adunări, prelegeri, conferințe și alte manifestări încearcă să conducă la educarea politico-națională a populației române din comitet pentru întărirea capacității de rezistență la orice fel de tentativă de imixtiune prin școală sau faptul de cultură.¹⁸

Momentul politic de la cumpăna anilor 1905—1906 și care va conduce la exprimarea definitivă a românilor din Transilvania în cadrul alegerilor parlamentare din mai 1906, reclamă eforturi sporite din partea celor din Țara Silvaniei precum și depășirea unor neajunsuri relevate pe tărîm social-economic și cultural. Raportul comitetului suprem din 30 august 1906 către ministrul de interne¹⁹ conține date statistice exacte despre situația și capacitatea de acțiune a elementului majoritar în zonă. La punctul prim se enumeră un total de 68 români care fac parte din congregația comitatensă: 48 aleși și 25 viriliști. În categoria celor dintîi se poate observa cu ușurință aportul păturii clericale (21 preoți și 6 protopopi în raport cu contribuția reprezentanților laici (5 învățători, 3 avocați, funcționari administrativi, 2 proprietari, funcționari bancari) plus persoana influentă a vicarului A. Barbolovici. Schema realizată este edificatoare pentru stadiul mișcării naționale române din Sălaj, aflată încă sub conducerea elementului clerical. Cazul se prezintă aproape identic în analiza făcută prezenței viriliștilor: un număr de 11 preoți îi preced pe cei 6 proprietari, 4 avocați, 3 funcționari administrativi și numai unul singur bancar. Din același punct de vedere reține atenția trecerea în revistă a funcționarilor și oficianților români din organisme administrative ale comitatului, fapt care îngăduie din nou să se compare numărul minim constatat cu procentul major reprezentat de românimea sălăjeană din totalul locuitorilor. Există astfel trei funcționari centrali la comitat și alți doi în calitate de funcționari de plasă. În cele 7 plase sînt menționați circa 13 notari cercuali, 4 locțiitori și un scriitor notarial, precum și numai doi medici cercuali. În aparatul judecătoresc sînt amintiți 2 judecători și un funcționar la Zalău, un subjudecător și funcționar la Cehu-Silvaniei și doar un singur funcționar la Șimleu. Rețeaua de învățămînt de stat locală includea 4 învățători români și reprezentantul școlii elementare subvenționate de „RFRS”. Centrala poștală comitatensă avea în compunere doar doi diriginți și un agent-picher MAV români. Numărul minor de reprezentanți menționați constituie încă un semnal în direcția în care se înțelegea aplicarea trunchiată a legii naționalităților și a respectării prevederilor altor legiuri constituțional-administrative. Documentul confidențial detaliat mai cuprinde și referiri succinte la sistemul bancar românesc din zonă²⁰, la activitatea „RFRS” și a „Casinei române” din Șimleu. Sensul culegerii de date precise și elaborarea unor materiale pentru anumite ministere de resort se datora recrudescenței mișcărilor naționalităților în ansamblul Ungariei dualiste, dintre care se detașa cu pregnanță acțiunea P. N. Român. Confruntate din 1905 cu activismul conjugat româno-sirbo-slovac, autoritățile de la Budapesta recurg tot mai des la strîngerea de informații utile, metodă încetățenită deja în debutul deceniului prim al veacului XX, prefăcătoare a campaniei electorale din mai 1906 și a strădaniei realizate de A. Huszár în 1907 cu privire la situația mișcării naționale române din Transilvania.

¹⁸ *Gaz. Dum.*, III, nr. 13, 8 apr. 1906, p. 7; A. Vicaș, XXV de ani din viața „RFRS”, Șimleu, 1906; V. Pop, în *Acta MP*, I, 1977, p. 330; I. Muscă, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 561.

¹⁹ Liste cu viriliștii români pe 1906 în *Gaz. Dum.*, III, nr. 3, 28 ian. 1906, p. 6; *Szilágyosmlyó*, XXIV, nr. 1, 4 ian. 1906, p. 3; *Idem*, XXIV, nr. 4, 25 ian. 1906, p. 3; Lupta românilor, *op. cit.*, p. 26—29.

²⁰ Date despre „Reuniunea de consum” din Bărsăul de Sus, cu 118 membri conduși de A. Cosma, incluzînd notari, preoți, primari, funcționari bancari, învățători, în *Gaz. Dum.*, III, nr. 11, 25 martie 1906, p. 5; mențiuni despre starea economic-socială a membrilor comisiilor administrative de plasă, 14 la număr, relevă aceeași deplasare în favoarea elementului laic, în *Szilágyosmlyó*, XXIV, nr. 22, 31 martie 1906, p. 3.

„Manifestul clubului parlamentar al națiunilor română, sîrbă și slovacă în problema crizei guvernamentale și pentru noi alegeri parlamentare“ din 12 martie 1906 dezvăluie caracteristicile exploatarei sociale și naționale mascate de Constituția care oferea naționalităților și maselor muncitoare posibilitatea iluzorie de exercitare a drepturilor politice. Documentul citat întreprindea remediarea stării de fapt existente prin introducerea unor măsuri dintre care se detașa cea privind votul universal. Actul programatic în cauză reprezintă un punct de referință în scurta perioadă în care guvernul coaliției venit la putere în 8 aprilie 1906 nu izbindesete în tentativa de a convinge Austria de necesitatea extinderii unor indicii ai propășirii supremației maghiare în domeniul militar și economic. Eșecul parțial silește guvernul să abandoneze unele proiecte de reforme democratice prin care se spera amăgirea maselor populare în preajma alegerilor și îl obligă totodată să capituleze fără condiții în urma pactului încheiat cu Suveranul. Campania electorală se fixează pentru intervalul 25 aprilie — 8 mai 1906.

Angajarea P. N. Român în alegeri cu candidații propuși a ținut cont de învătămintele anului 1905 și de practicile administrațiilor locale, precum și de încercarea de apropiere și mediere survenită ulterior din partea coaliției. În plan strict local, presa românească, ilustrată în acest caz de „Gazeta de Duminecă“ devine suportul unor comandamente politice fixate de conducerea centrală pentru mișcarea în ansamblu și cea din comitatul Sălaj în special. Se continuă în numere succesive acțiunea de lămurire a corpului electoral în legătură cu anumite drepturi și atribuții, procedura electorală, regulamentul de înscriere, modul de întocmire a contestațiilor și se prezintă partidele și grupările politice rivale în turneu. Intrarea candidaților români în adunările preelectorale desfășurate în mediul rural, cu precădere, reprezintă acum un unghi modificat de vedere în a trata preparativele alegerilor întru sensibilizarea păturii țărănești, a închegării legăturii cu elementul intermediar alcătuit din învățători și preoți precum și de confruntarea tot mai deschisă cu candidații oficiali²¹.

Mișcarea electorală a fost reprezentată în comitatul Sălaj de bătălia pentru voturi în cinci circumscripții cu candidații aceiași de anul trecut și reprezentînd coaliția în 4 cercuri și disputa dintre Z. Szentkirály, preot, D. Kovács, ziarist, retras între timp și Gh. Pop de Băsești în Cehu-Silvaniei unde, campania „deloc liniștită“ cu care au fost confrunțați cei peste 2000 de alegători români a determinat comisia electorală să demisioneze și alegerea să fie suspendată astfel pentru data de 16 mai²². Ingerința fătîșă a autorității, practica și metoda de intimidare și represiune nemodificate față de 1905, corupția, șantajul în coroborare cu demobilizarea unei părți a elementului intelectual laic și clerical autohton și a influențării astfel a unui procent crescut de alegători, absența fizică și morală a corpului de deputați români invitați să participe la alegere au constituit cîteva din cauzele care au contribuit la eșecul lui Gh. Pop de Băsești. Mărturiile publicate în presă sau înserate în corespondențele particulare reprezintă elocvente dovezi acuzatoare ale sistemului de vot și a atitudinii generale nutrită de oficialitate față de șansele de exprimare politică a mandatarului naționalității²³. Corupția și pre-

²¹ *Gaz. Dum.*, III, nr. 3, 28 ian. 1906, p. 2; *Idem*, III, nr. 11, 25 martie 1906, p. 2—4; *Idem*, III, nr. 15, 22 apr. 1906, p. 2—5: menționați cei doi candidați români, Gh. Pop de Băsești la Cehu și avocatul C. Steer la Tășnad; *Idem*, III, nr. 16, 26 apr. 1906, p. 2: cuvîntarea lui Gh. Pop de Băsești în cercul electoral Cehu Silvaniei.

²² *Idem*, III, nr. 17, 6 mai 1906, p. 2—3; petiții de protest înaintate la Ministerul de Interne, Comisia centrală de votare, de candidați și președintele secției locale electorale pentru cercetarea condițiilor demisiei comisiei electorale din Cehu Silvaniei, în *Szilágy*, XXIV, nr. 16—18, apr.—mai 1906, p. 3, 2, 3; *Szilágy-somlyó*, nr. 17—18, apr.—mai 1906, p. 2, 3.

²³ *Gaz. Dum.*, III, nr. 19—20, mai 1906, p. 2—3; *Szilágy*, XXIV, nr. 20, 17 mai 1906, p. 2; *Szilágy-somlyó*, XXIV, nr. 19—20, mai 1906, p. 1—2, 3; BCU *mss. sertar* 406/2, f. 84: Fr. Hossu Longin către A. Frâncu, 9 mai 1906; Muz. jud. Brașov, *Arh. Mureșenilor*, dos. nr. 340H, act 13143: Fr. Hossu Login către A. Mureșianu, 10 mai 1906; BCU *mss. sertar* 241/1, f. 50: memoriu Gh. Pop de Băsești, 17 mai 1906; *Idem*, *mss. sertar* 274/3, f. 1—8: *mss.* Fr. Hossu Longin despre alegerea de la Cehu, fără dată; *Lupta românilor, op. cit.*, p. 48—58.

siunea administrativ-militară a autorității comitatense în alegerea din lunile aprilie-mai de la Cehu-Silvaniei sînt menționate în pozițiile critice adoptate de către deputații români în parlamentul de la Budapesta. A. Vaida-Voevod interpelează în 30 mai 1906 în chestiunea neregulilor petrecute în campania de la Cehu Silvaniei, Șomcuta și Cărașău; T. Mihali intervine la 1 iunie cu dezvăluiri de ordin general, incriminînd abuzurile constatate; Șt. C. Pop completează cu alte date în dezbaterea din 2 iunie, la fel procedînd A. Vlad în 5 și 6 iunie cînd relevă samavolnicile întîmplute în comitatul Hunedoara, acestora adăugîndu-se opinia protestatară rostită la data de 4 iulie 1906 de către deputatul bănățean C. Brediceanu în legătură cu alegerile din Caraș-Severin²⁴.

Oricum însă, în pofida nereușitei survenite în mod consecutiv în decurs minim de timp, campania electorală demonstrase și în comitatul Sălaj că poate deveni un mijloc eficient de educație politică a maselor, reușind astfel să se confirme practic teza reprezentării prin mandatarii aleși de popor, să se generalizeze treptat ideea că activitatea parlamentară interpretată în contextul favorizat de situația dată va putea ilustra pe seama opiniei publice interne și externe, starea naționalității la nivel global sau limitat, atitudinea reprezentanților desemnați să reclame drepturi, libertăți constituționale și social democratice, care combat și încearcă să zădărnicească tentative și tendințe îndreptate împotriva legitimei ființări etnice.

Declinul firesc dar temporar suportat de mișcarea națională română sălăjeană sub aspect politic în urma alegerilor este estompat totuși de revirimentul necesar pe teren cultural, potențat de jubileul aniversării a 25 de ani de existență ai „RFRS” și a serbărilor respective, dar mai ales de participarea despărțămîntului local al „Astrei” la Expoziția națională de la București din vara anului 1906. Episodul cu rezonanță profundă în întărirea conștiinței unității de neam contribuie astfel la reactivarea opiniei publice prin apelurile lansate la organizare și participare, la alegerea delegației și definitivarea materialului istorico-etnografic destinat expunerii, chiar dacă expresia finală este marcată de interdicția guvernamentală. Cu toate acestea și dincolo de opoziția întîmpinată dar grație devotamentului unor organizatori precum C. Meseșan, V. Deleu și I. P. Lazăr, care reușesc pînă la urmă să aranjeze cadrul vizitei admise pentru lunile august-septembrie, reușita parțial dobîndită înseamnă totuși un cîștig viabil pentru instaurarea unui climat optim întru impulsivizarea capacității de organizare și manifestare a românimii din Țara Silvaniei²⁵, vizată în mod direct după contactul cu realitățile din patria mamă și obligată astfel, legic dar și logic să se constituie și impună drept un bastion de netrecut al rezistenței naționale pe multiple tărîmuri în contextul unei iminente maghiarizări forțate previzibile pentru anul 1907.

²⁴ *Gaz. Dum.*, III, nr. 22, 10 iunie 1906, p. 4; *Képviseelőházi Napló*, I, Budapesta, 1906, p. 54—59; 67, 68; 88, 90; 114, 116; T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, VIII, Sibiu, 1915, p. 278—280, 296—297; despre implicațiile depozității lui Alex. Vaida Voevod, vezi DGAS, *mf. Ungaria*, rola 86, cadre nr. 301—302, 304—305, 317—329, 393, 396; *Lupta românilor, op. cit.*, p. 58—61.

²⁵ *Gaz. Dum.*, III, nr. 2, 5, 6, 23—26, 28—31, 33—34, 37—38, 1906; C. Meseșanu, *Pe vedere la frații de dincolo, Șimleu*, f. a.; I. Muscă, în *Acta MP*, 10, 1986, p. 554; G. Beldeanu, *Astra în viața spirituală a Sălajului*, în *Astra*, Sibiu, 1987, p. 165; *Lupta românilor, op. cit.*, p. 132—133; BCU mss. 4644: mss. intitulat „La expoziția din București în anul 1906”, autor Fr. Hossu Longin.

Îndrăznim să emitem ipoteza că sursele documentare edite și inedite fructificate în studiul prezent cu privire la dezvoltarea mișcării naționale române din comitatul Sălaj la mijlocul deceniului prim al secolului nostru, contribuie la ilustrarea convingătoare a aportului reprezentat de elementul local autohton în concertul mișcării naționale române de pe cuprinsul Ungariei dualiste într-o perioadă de timp scurtă dar extrem de frământată din punct de vedere politic. Demersul întreprinderii de față va fi în continuare întregit cu cercetarea altor aspecte legate de existența și acțiunea românimii sălăjene pe traseul anilor 1906—1910, deosebit de importante în devenirea de ansamblu a P. N. Român și mișcării românilor din Transilvania, aflate în plin proces de manifestare a activismului social-economic și politico-cultural.

STELIAN MÎNDRUȚ

ANEXE.

1. SZILAGY VÁRMEGYE FŐISPÁNJA

Zilah 1905 11. 6.

Igen tisztelt Bátyám Uram!

Nagybecsű soraira válaszolva sietek megnyugtati, hogy már azok vétele előtt napokkal előbb megtettük az intézkedéseket hogy 16-i pótválasztásra épen annyi katonaság rendeltessék ki mint az első választásra volt. Tartom az igazságnak annak kijelentésével, hogy túlsó oldalról tett senki nalam a katonaság mellőzése iránt lépéseket. De hiába is tett volna, mert szilárd elhatározásom, hogy mint a többi választásnak, úgy ennek is törvényes lefolyását tölem telhetőleg biztosítsam.

A választás elnökének Diószeghy bárónak személyisége és hivatali állása is teljes garancia hogy ott a választás eredményének meghamisítására erőszak alkalmazhatni nem fog. E tekintetben tehát kedves Bátyám nyugodt lehet és választóit is megnyugtathatja.

Egyébkint fogadja kedves Bátyám szíves üdvözetem kifejezését melyet vagyok tisztelő öccse Kaizler György.

(Traducere:)

Mult stimatē bade domnule!

Mă grăbesc să răspund rîndurilor prețioase și să vă liniștesc că încă înainte de primirea lor cu cîteva zile am luat măsuri ca la alegerea suplimentară din 16 să fie trimisă tot atîta armată ca și la prima alegere. Am credința în adevărul afirmației aceleia că din partea adversă nu a intervenit nimeni ca să ne dispensăm de armată. În zadar ar fi făcut-o însă, fiindcă convingerea mea fermă este că, la fel ca și la celelalte alegeri să asigur pe cît se poate desfășurarea legală a acesteia.

Persoana și funcția administrativă a baronului Diószeghy, președintele alegerii este o garanție completă că nu se va aplica forța la falsificarea rezultatului alegerii. În această privință deci, iubite bade, poți fi liniștit și fi puteți calma și pe alegătorii dvoastră.

Altcum primiți iubite bade expresia complimentelor mele sincere cu care rămîn stimător frate Kaizler György.

BCU mss. sertar 241/1, f. 52./

2. Dr. Liviu Lemény
advocat
Sibiu, strada Măcelarilor nr. 14

Sibiu, 6 II. /1/905

Ilustre domnule!

În urma prețuitei scrisori din 3 I. c. am onôrea ați răspunde că suma disponibilă care se află acum la mine face cor. 127.48, adică toate veniturile administrate de mine fac cu ziua de azi cor. 8708.12 iar toate ieșirile cor. 8580.64 = rest cor. 127.48. Cotisațiuni nu au mai intrat de la nimenea de când ne am întâlnit. Datoria la Mezőgazdasági Bank cu finea anului 1904 a fost de cor. 4720, de atunci a mai crescut cu 6% cametă din 1 I. /1/905 de la cor. 7706 așa dară prin finea lui februar cam cor. 7706, pentru achitarea totală a datoriei ar trebui deci suma de circa cor. 4700 fiecare, apoi mărunțișurile, cari mai sunt să între dintre nisce pretensiuni precum și cotisațiunile restante ar reduce suma acesta. Socotela minutiosă sunt gata esă dau în orice moment, pôte când ne vom întruni să finalizăm liquidarea.

Vă doresc din inimă succes pre ziua de, 16 I.c. și sper că ve va îndeplini speranța mea, tot va fi bine ca pre lângă tineri, escepte dl. dr. Miháli, să fie și cineva din garda veche, numai de ar cam asculta acei domni. La Sas-Sebeș eu am fost candidatul național, a trebuit să mă conformez pretensiunei conducătorilor de acolo cari spereau în isbândă cu mine, lupta a fost frumoasă, nici un alegătoriu român nu a votat cu guvernul, dar totuși am căzut, căci administrația cu comitele suprem în frunte, care mai multe zile a petrecut în Sebeș, i-a succes a face pre vreo 30 de români, amploiați, notari, crișmari și traficanti de s-au abținut și așa a biruit Hieronymi cu 27 voturi, într-adevăr lucru mare și frumos era dacă puteam trânti chiar pre acel Hieronymi. Pôte dacă nu eram bolnav îmi succedea tât trântere așa însă numai chiar vorbirea de program am fost acolo, piciorul e aproape vindecat și merg acuma pe afară, dar încă tot trebuie să-l țin legat.

Dorindu-vă încă odată învingere sunt al Domniei Voastre cu distinsă stimă devotat Dr. Liviu Lemény.

/BCU mss. sertar 242/6, f. 10/c./

3.

Din închisoarea de stat Vaș
la 18 februar 1905

Iubite bade George!

Cu inima cea mai curată m-am rugat miercuri toată ziua la Atotputernicul să vă ocrotească la jalegeri și să vă ducă din isbândă în isbândă! Acum citesc în „Tribuna” că a curs sânge la Cehu și acel sânge sfânt a fost al Domniei Voastre. Din momentul cum am citit aceasta am zis întru mine: Dumnezeu ți-a ascultat rugămintea nu a lăsat să fie omorât iubitul teu bade George! La Maica preacurată mi-am fost îndreptat suspinele sufletului și ea ve a mântuit de o atrocitate și mai mare.

Mare mi e supărarea pentru suferințele cari vi le adaug mereu canalia care nu are nici Dumnezeu nici umanitate. De aici încolo las să vorbească istoria!

Vă salut cu respect și iubire nespūsă al Dvoastre cu stimă distinsă și admirațiune Dr. Cassiu Maniu avocat, prisionier de stat în a unsprezece lună.

(BCU coresp. G. Pop de Băsești, vol. II, f. 94—95.)

Șimleu, la 19 Faur 1905, st. n

4. *Ilustre domnule!*

Sălbăticiunile comise față de conducătorii și pacinicul popor român la alegerile de alegat din Cehul-Silvaniei, la 16 l.c. au produs o consternație ne mai pomenită în inima fiecărui om de bine. Înfierăm cu toată puterea cuvântului acelea agresiuni rușinoase și lașe la cari ați fost espuși acum în secolul al XX-lea, sub era alegerilor dietale pretinse „libere și curate” a constituționalismului unguresc! Lovitura parului barbar de pre măreța-vă frunte o va șterge sărutul recunoscinței și a admirațiunei a celui batjocorit popor, pentru binele căruia Dvoastră, Ilustre domnule, v-ați jertfit bunul și acum mai de curând vi s-a poftit chiar sângele nevinovat! Svârcolirea scârboasă și de compătimit a dușmanului înseamnă resărirea zorilor învingerei cauzei sfinte și drepte a poporului de secolii împilat.

Rogându-vă, Ilustre stegar a ne primi espresiunea nemărginitei bucurii că bunul Dzeu v-a părăsit integritatea personală /.../, ve urăm mulți-mulți ani de luptă eroică și vă asigurăm că sub steagul arborat de Dvoastră spre binele poporului românesc, neclintiți ne veți afla și pre noi împreună cu celea trei milioane de români, cari cu respirație reținută, — conștii de sfințenia cauzei lor —, așteaptă isbândă sigură și dreapta resplată a lui Dzeu!

Cu Domnul sfântul numai înainte!

Alimpiu Barboloviciu vicariul Silvaniei; A. Cosma, Maria Cosma, Emilia Mărcuș, Augustin Mărcuș, Dr. C. Meseșianu, Adela Meseșianu, Veronica Boroșu, Eugen Boroșu, Avram Dragoș preot gr. cath. r. al Cristelecului; Simeon Barboloviciu, Eugenia Barboloviciu, Helena Iulia Hendea, Vasiliu Papp, Silvia Chirilă inv.; Georgiu Ardeleanu inv.; Ludovica Orosz, Suna (?) Bedescu, Gavrilu Trifu, Teodoru Aleșiuteanu, Simeon Oros învățător în Șimleu; Ilenuța Alesutianu, Ecaterina Oros Amalia Oros, Rozalia Chis, Ioan Vidu, Flore Chereches, George Menger, Flave Ardelean, Niculau Ardelean, Ilanar Ambrus, Flave Ambrus, Petru Ardelean, Teodor Kriszte, Ana Ardilean.

(BCU mss. sertar 241/1, f. 53.)

5. — Dr. Liviu Lemény

advocat

Sibiu, strada Măcelarilor Nr. 14.

Sibiu, 19 II./1905

Ilustre domnule!

Stimate și iubite badea George!

Cu indignare și cu întristare mare am cetit eri și eu depeșa Dtale adresată dlui P. Cosma despre ticăloșiile comise față de Dta și alegătorii Dtale, sper că deputații noștri vor ști de datorința lor și vor griji ca acest caz să fie cumsecade înfierat și cei vinovați să fie trași la răspundere, ca să nu se ivescă realitatea la care vom ajunge încă pôte că, ca noi să ne facem dreptate cum știm, dacă cei chemați nu vor voi.

Vă doresc din inimă ca în curend să vă recâștigați vênjosia cea veche la care dorință cu totă inima să alătură și soția mea ba familia mea întreagă.

Primiți vă rog asigurarea deosebitei mele stime și considerațiune cu care sunt al Domniei Voastre devotat Dr. L. Lemény.

(BCU mss. sertar 241/1, f. 55.)

6. Bihoreana
Oradea-Mare

Oradea-Mare, 19 Februarie 1905

Prea scumpe nașule!

Veste de necrezut că banda bestială sub scutul și paza semenilor sei a atentat nu numai contra dreptului constituțional a legătorilor Dvoastre ci a săvârșit un atentat josnic și chiar contra prsoanei Dvoastre, nouă și tuturor românilor de bine, atât de scumpă și așa de adânc stimată, ne revoltează până în adâncul sufletului nostru.

Ne doare foarte mult că cruda soartă după o viață petrecută între atâtea lupte înălțătoare pentru scumpul nostru neam nici acum, la adânci bătrînețe, nu v-a cruțat cu suferințele ce ați îndurat și acum dacă a fost așa scris în cartea sorții, ca atentatul bestial să se facă, ne rămâne nu mai singura mângâiere, că scumpa Dvoastre viață nu e periclitată și ne nutrește firma speranță, că în scurt o se ve vedem deplin sănătos spre bucuria întreg neamului românesc, care ve încunjură cu atâta dragoste și nu poate avea destul dispreț pentru josnicii atentatori. Ve dorim din inimă cea mai grabnică reînsănătoșire deplină.

Scumpii mei copilași auzind vestea atentatului au început să plîngă cu amar și mai ales pe Viorica abea o am putut mângâia, a trebuit să-i spun că avem telegramă de la Dvoastră, că nu vi s-a întîmplat nemica; aseară apoi copilașii neîndemnați de nimenea, numai ei din inițiativă proprie s-au rugat la Dzeu pentru „nănașul badea George” și bunul Dzeu va asculta rugăciunile lor, a celor nevinovați.

Ve dorim cu toții din adâncul inimei noastre cât mai grabnică reînsănătoșire și sum al D-voastre adânc stimător și iubitor fiu: Dr. Coriolan Pop.

(BCU mss. sertar 241/1, f. 56.)

7.

Budapesta, la 22 Februarie 1905

Mult iubite bade George!

Sum în Bpesta de trei săptămâni în cauze familiari venit cu soția și copii. Aici am înțeles despre brutalitatea cu care ai fost tractat Dta, care mai puțin ai fi putut fi așteptat așa ceva, după trecutul Dtale, după poziția Dtale și după modul cum ai tractat Dta cu ei! Rușinea secolului și politiceii unguresci. Memento poporului român! Document clasic viitorului și istoriei! Și dovadă despre calmitatea conducătorilor români care nu și-au pierdut calmitatea nici la acest argumentum ad hominem al dragostei unguresci și nu au răspuns cu dinte pentru dinte.

Sper și rogăm pre Dzeu se nu fie drepte veștile că iubitul badea George ar fi așa de reu lovit de trebuie se zacă în pat și încă timp mai îndelungat. Sperăm că cât de îngrabă vom vedea pre presedintele poporului român în persoană timbrând în Dieta țarei mândria ungurească! Noi am venit la Bpesta numai pentru vreo 5—6 zile încă la începutul lui februar ca se consultăm medici în un morb al feciorului iubitei mele soție. Și din 5 zile s-au făcut trei săptămîni și încă nu am ajuns ca să putem merge încă acasă. Mi s-a îmbolnăvit soția de influență, nu a scăpat ea și am căzut și eu în ea și acum ambii stăm sub sequestru medical judecați la arest de chilie. Ne simțim deja mai bine și sperăm că o se putem merge acasă în vreo trei-patru zile.

Dorindu-ți iubite bade George însănătoșire grabnică și tăria de mai înainte ca se poți duce la rezultat norocos campania începută spre binele neamului și spre onoarea Dtale și a consorțiilor, al Dtale devotat Dr. Dumitru Ciuta

(BCU coresp. G. Pop de Băsești, vol. I, f. 77—78.)

8. **Advocat Dr. Pap György**
Ügyvéd

Zilah, 1/905, II.

Iubite bade!

În medias res: Nagy Károly venind la mine zice că pote se fi fost inițial corteș din partea lui Dr. Nádudvary, fiindcă pe el l-a rog protonotariul Halmágyi, Lőrinczy și Hírey Feri se mergă în Ceh se corteșească și se fie fruntașul corteșilor. Însă eu fișpanul în privința acesta n-a vorbit. Precum îmi spune aceste el, că martore tote le pote dovedi și adeveri. Că Híry și Halmágyi numai într-o frașie veche a vorbit, Lőrinczy i-a spus bat în crișmă.

N-am aflat de lipsă se ica ast de la el cu atât mai vertos că el mai mult de corteș ar fi fost chemat, înse verificând e gata se subscrie dechiariatiunea făcută și poftită. De de fruntași pe lung a dechiariati ne ve rog se binevoiti a me încunoștiința.

Azi i-am trimis lui badea George protocolul de votare de la alegerea din Ceh din care se pote dovedi că au votat și oameni morți, se pote vedea că mulți dintre oamenii lui badea George au votat pe Bornemissza, firește din silă.

I-am trimis și câteva date, mai vartos la păzitul alegerilor prin geandarmi. Ce va fi nu știu, însă se aude că spiritele în jurul Cehului sunt peste măsură agitate și că inteligenței i-e frică nu cumva se erumpă ceva tulburare între popor

Cu totă stima Dr. Pap G.

(BCU coresp. G. Pop de Băsești, vol. II, f. 190.)

9. **Alexiu Pocol de Lozna Mare**
Nagybánya Borpatak

Valea Burcutului, 25 II, 1/905

Iubite bade!

Cu durere am luat la încunoștinție întâmplările din Ceh. Dumnezeu ve vindece ranele care au străbătutu și în inimile nostre. Da ce se ne facem dacă salbației au ajuns până acolo că au îndrăznitu a rădica par asupra capului celui care îl avem noi mai scumpu și pre care providenția devină ni-l ține între noi ca să ne încurajeze spre a ne lupta în țara acesta bătută de Dzeu cu șovinismul cel fără de culme ungureșcu (...). Nu-i cu puținție ca Dumnezeu celu atotputernicuz care face minuni să nu-i facă de minune că stau să sară din pele. Dumnezeu și Tatăl celu ceresc se ve vindece ranele. Ear pre cei care au cutezatu se lovească în acela care îl avem atâta de scumpu și pentru care mulțumim providenției de vină că ni l-au datu în mijlocul nostru ca capu și aparatoriu a națiunei noastre, cu inima plină de noblețe cari de mult ori au versât lacrimi crude vedindu pericolulu cel apăsa pre scumpa națiune și nu pre acesta: va se dicu asupra acestuia a redicatu pumnalul miserii aceia cari au avutu cutezanția acesta selbatică se-i facă Dumnezeu de minune la lume.

Încă odată îndurare de la Tatăl celu ceresc, cele mai bune și rugându-vă ca câtu mai îngrabă se vă potu saluta și primi cu brație deschise în modesta mea casuție în deplină sănătate, uitându trecutul și plăceri gustându! Remanu

Îmbrătiosindu-ve și sărutându-ve pe mâinile a Dtale fiu și nepotu Alexiu Pocol

(BCU mss. sertar 241/1, f. 66.)

Neusatz (Ujvidék), 23 II./1905

10.

Lieber alter Freund!

Ich war entsetzt als ich in der Zeitungen gelesen habe die Barbarie wel/che/ bei der W/ahlen/ vorgekommen sind. So etwas ist unerhört und kann nur unter Barbaren vorgekommen.

Ein Serbe hat uns aus der „Tribuna“ in Arad übersetzt den Vorgang und wir haben der über einen Artikel gesprochen (?). Ich überfunde die Beilagene % der betreffende Nummer des „Branik“.

Ich hoffe das du schon geheilt bist. Jedenfalls müssten dir gewählten rumänischen Abgeordneten diesen unerhoerten barbarischen Fall im Szilágy-Cséh vorbringen.

Mit herzlichen Grüsse, dein Freund Dr. M. Polit Sehr. Hochwohlgeborener Herrn Georg Pap de Băsești in Szilágy-Cseh

(Traducere:)

Dragă prietene în vîrstă!

Am fost speriat cînd am citit în ziare despre barbariile care s-au întîmplat la alegeri. Așa ceva e de necrezut și poatea avea loc numai sub barbari.

Un sirb ne-a tradus desfășurarea din „Tribuna“ din Arad și noi am convorbit pe marginea unui articol. Descopăr peste tot suplimentul referitor al numărului din „Branik“.

Sper că ești deja vindecat. Deputații români aleși trebuie să dovedească neapărat cazul acesta de barbarie nemaiauzită în Cehu-Silvaniei.

Cu sărutări sincere al tău deplin prieten Dr. M. Polit.
Dsale, distinsului și preamăritului domn George Pap de Băsești în Cehu-Silvaniei.

(BCU; coresp. G. Pop de Băsești, vol. II, f. 198—199.)

11. Dr. Liviu Lemény

advocat

Sibiu, strada Măcelarilor Nr. 14.

Sibiu, 4 III/1905.

Ilustre domnule!

Comunicându-mi dl. P. Cosma avisul Dvoastră încă în 24 II. am ridicat suma asignată de cor. 4700 și adăogind de la mine încă cor. 115.37 am dispus prin „Albina“ de s-a plătit la Mezőgazdasági Bank“ din Clușiu restul celor două datorii cambiale întru totală achitare a aceloră. Răspuns încă nu am primit. Acum mai există vreo două datorii neînsemnate de vreo 50—60 cor. ivite ulterior, dar mai există și unele pretensiuni active pe cari voi încerca a le încasa pre cale judecătorească. Am dispus și despre aceea ca să trimită dlui Dr. Iuliu Maniu la Blășiule colecțiunea necompletă a „Tribunei“ cumpărată de dlui cu 250 cor., sper că va trimite banii. Din cotisațiune nu a mai intrat nimic.

Tare mă tem că puțin veți pute reprimi din suma de tot considerabilă pre care o ați jertfit pentru salvarea onorei nationale. Întru adevăr și temniță și mii de corone și sânge roșu vărsat, — mult, foarte mult de la un singur om—, cu atât mai mult, cînd comparăm cu alții așa numiți martiri cu gura mare. Sper și doresc

că rănilile au trecut și că voi ave fericirea să ve văd la adunarea generală a „Albinei” când apoi ve voi ruporta mai pre larg.

Primiți ilustre domnule asigurarea stimei mele celei mai distinse cu care rămîn al Dvoastră sincer devotat Dr. L. Lemény.

(BCU mss. sertar, 242/6, f. 10/a.

12.

Iubite bade George!

Din închisoarea de stat Vaț
la 12 martie 1905

Am primit suma de doue sute coroane. Ve mulțămesc pentru o faptă atât de generoasă care dovedește virtutea cea adevărată și prudentă. Numerii din ziarul E. Kultur ve rog se ii rețineți pentru Dvoastră. Eu azi mi am procurat din nou acei numeri escelenți. Dacă veți fi deplin sănătos binevoiti a-mi scrie mai pre larg cum v-a plăcut tractatul despre patriotismul adevărat.

Eu acuma nu pot scrie nimic pentru publicitate jurnalistică. Cu toate că aş ave ceva observațiuni cu privire la datorințele acelor cari au fost aleși de deputați din partea noastră. Nu și ia nici unul dintre ei osteneala se ia condeitul în mână se publice articoli, studii, conferențe cu privire la starea actuală. Iar în parlament abia vor ajunge la cuvent. Me tem că se vor arăta de ceva poltroni în loc de bărbați consumați politiciii.

Mare mi e supărarea și din motivul acesta că s-a zădărnicit alegerea de la Cehu. Și ti bine badea George ce ne lipsește noue, prin urmare cred ferm că mi va da dreptate. Cu sănătatea stau escelent. Mai am îndărăpt șese septemăni. Atunci voi grăi și eu ceva despre politică și bărbații noștri politici. De trei luni ține criza și toți tac! Ce vor zice alegătorii?!

Primiți cele mai dulci salutări din partea mea. Al Dvoastre foarte iubitor nepot Dr. Cassiu Maniu.

(BCU mss. sertar 242/6, f. 11.)

Tășnad, 14 martie st. n. /1/905.

13.

Ilustre domnule!

Inima ni se revoltă, tot eul ni se cutremură, când gândim la cele petrecute la alegerile de ablegat din Cehul-Silvaniei, când gândim la selbăticiile sevărșite față de Dvoastre, față de bunul și pacinicul popor român. Cu indignare nemaipomenită luat-am act despre brutalitățile comise chiar din partea acelora, cari în primul rând chemați erau, să fie păzitorii și susținătorii ordinii și păcei... Nu aflăm cuvinte prin care am putea de pe deplin espansiune scârbei și disprețului nostru față de aceia, cari făcîndu-se călcători de lege, sugrumat-au dreptatea și adevărul, față de laceia cari în orbia lor cutezat-au să-și ieie rolul de „bandiți” în această eră poreclită de „constituțională”... Simțul nostru de dreptate imperative poștește ca criminalii să primească pedeapsa cea mai severă! Și ca buni și adevărați cetățeni nici pe un moment nu ne indoiim că figurile administrative, care avut-au cutezanță ca paragrafi legeri electorale să îi înlocuiască cu puști, sulite și pârânge de fer, — ca lepădăturile și pleava cetățenilor cari îndrăsnit-au să atace în mod barbar bravii alegători români, ba chiar să vă vulnereze și pe Dvoastre —, vor să primească pedeapsă conformă isprăvilor lor ticăloase. Pedeapsa legeri să-i ajungă! Măna lui Dumnezeu să-i bată Ilustre domnule! Îngroziți am primit știrea că cei rânduiți să conducă alegerea v-au dat de pradă chiar și pe Dvoastre hoardelor prăpădite, ba

chiar au conlucrat și la aceea ca prin un spureat chip de lut viața scumpă să vi se stingă. Rogățiuni de mărire și laudă am trimis la tronul ceresc când am primit vestea că Domnul n-a lăsat ca becniciii să-și ajungă scopul lor bestial. Și deși rămasa-ți rănit pe câmpul de luptă, vă asigurăm că fiecare picur de sânge versat pentru drepturile noastre a stors pe de-o parte mii și mii de lacrimi de bucurie din ochii fiecărui român de bine, văzând cum mâna Tatălui ceresc n-a lăsat ca să ve curme viața scumpă, ear pe de altă parte sângele versat va fi întotdeauna un me-mento, un impuls puternic pentru noi în lupta titanică ce o avem să o purtăm pentru biruința noastră națională, din care luptă și de aci încolo cu puteri îndoitte voim a ne lua și noi partea cinstită.

Bunul Dumnezeu să vă deie tărie și putere ca să poteți conduce corabia neamului nostru și de aci încolo cu bărbăție, zel și abnegațiune și ca să ajungeți vremea când și românul va putea zice că este liber în țara lui

Să trăiți la mulți ani fericiți!

Românii din părțile Eriului.

(BCU mss. sertar 241/1, f. 68.)

Viena, 14 III./1905.

14.

Ilustre bade George!

Avem aici în Viena doue societăți românești anume: „Clubul român“ și „România Jună“. „Clubul român“ are mai mult un caracter universal social. Aranjază vară excursiuni și erna o petrecere. Aici se întâlnesc consengênii din România, Ungaria, Bucovina și Macedonia. Regret căci n-am putut lua parte în erna acesta la petrecerea „Clubului român“ și nici la convenirea socială a „României June“ fiind deja de lamendouă ori în serviciu la garda imperială! „România Jună“ constă mai ales din studenți universitari. Tot la doue lune au o convenire socială unde se înțelege de sine tema politică dominează. Discursuri, multe vorbe și fapte puține! Nu se află barem unul care se informeze prin presa germană-austriacă asupra chestiunii române din Ungaria? Recerînțele și nevoile noastre culturale etc. față de șovinistul regim maghiar? Precând maghiarii de presente lucrează cu o muncă forțată dându silința de a convinge Austria prin o serie de articoli în presa germană și cehă asupra necesității recerînțelor kossuthiste ear din partea noastre nu se află voce care să protesteze! Nu din ziare ci din epistola care am primit-o alaltăieri de la iubiții mei părinți am auzit despre terorismul nemaipomenit la alegerea din Cehu! Ce corupție și canalie?! Sum revoltat în simțăminte! Ear badea George ilustru neobositor și mare luptător a românismului, tot în fruntea ostașilor! Luptând și la bătrânețe, expunând și scumpa sa viață! Față de acest spirit eroism ar fi o vătămare se ve condolez, ci din contră! Eu vă gratulez!! Mărtirii se înmulțesc și Cehul va fi resbunat!!!

Serutând mâinile Domnei Elena cu drag, remân cu profund respect
Amos Reut.

(BCU mss. sertar 241/1, f. 67.)

15. Dr. Liviu Lemény.

advocat

Sibiu, strada Măcelarilor Nr. 14.

Sibiu, 4 VII. /L/905.

Ilustre domnule!

Epistola Dvoastră din 27/6 a.c. scrisă din Carlsbad dlui P. Cosma, numitul domn mi-a predat-o mie, eu imediat m-am prezentat la căpitanul de poliție, care mi-a spus că apelul Dvoastră a sosit acolo, apoi m-am dus la vicecomitele și l-am rugat să fie cu dreptate și equitate, ceea ce acesta mi-a promis cât va putea.

Eu cred însă că vicecomitele va întări simplu sentința primă, pentru că v-am informat că procedura s-a intentat direct la ordin venit nemijlocit de la guvern, ba știu că comitele suprem anume s-a dus la Bpesta pentru a exopera sistarea procedurii, însă fără succes.

Un eventual succes favorabil s-ar putea aștepta numai în instanța a treia, la ministeriu, dacă constelațiunea politică s-ar desvolta astfel, ceea ce încă abia e de prevăzut, trăim în timpuri miserabile și noi suntem slabi...

Sper că în scurt veți binevoi a veni la Sibiu cu dl. R. Patiția să vedem cum să terminăm cu lichidarea „Tipografiei“.

Închei dând espreșiunea celei mai distinse ale mele stime și considerațiuni, al Dvoastre devotat Dr. L. Lemény.

(BCU msse sertar 242/6, f. 10/b.)

THE NATIONAL MOVEMENT OF THE ROMANIANS FROM SĂLAJ COUNTY BETWEEN 1905—1906. II.

(Summary)

This material follows the analysis of the evolution of the national movement of Romanians from Sălaj between the Memorandum and the National Conference from Sibiu (January 1905). In the introductory part the author presents basing on a large record office and newspapaer written material, the social, economic and culture state of the Romanians from Sălaj concerning the electoral campaign. Then the author dealt with the very moment of participation in the elections from Cehu Silvaniei and the effect of the defeat on local plan also caused by the developpment of the local national Romanian movement. The author also includes in this paper, the political evolutions and the participation of Romanians from Sălaj at the electoral campaign from 1906.

Based on record office and newspapaer written data, the author deals with administrative steps of the authorities which are the mean causes of defeat in April and May at Cehu-Silvaniei.

In the final part of the paper, the author speaks about the meaning of the Romanian local contribution concerning the electoral campaigns and the developpment in cultural and economic plan of the movement.